

Leven van het Woord van God

De spiritualiteit van de Karmel (I): *Elia*

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: 1 Koningen 17

Schriftlezing Brieven: 1 Korintiërs 10, 16-17

Schriftlezing Evangelie: Johannes 6, 32-35

Inleiding

De verhalen verbonden met het leven van de profeet Elia spelen zich af in de 9e eeuw v.Chr. in Noord-Israël, de meeste rond de berg Karmel en in de Vlakte van Jizreël. Het zijn verhalen waarin de confrontatie met het kwaad wordt verbeeld in de tegenstelling tussen de profeet en de goddeloze koning Achab met zijn wrede vrouw Izebel. Ieder jaar wordt in tal van christelijke kerken in het Midden Oosten het Feest van Elia gevierd op 20 juli.

thema: Leven van het Woord van God

Gemeente van Christus,

op 20 juli werd ook dit jaar weer door christenen in het Midden Oosten en leden van de rooms-katholieke orde Onze Lieve Vrouwe van de Karmel en de Karmelieten wereldwijd, het feest van de profeet Elia gevierd. Reeds rond het jaar 1200 vestigden zich Europese kluzenaars in het Karmelgebergte, waarschijnlijk waren er al veel eerder ook andere heremieten op deze bijzondere plaats. En ook vandaag nog staat er op de Karmel een klooster met een groot standbeeld van de profeet Elia en een prachtig uitzicht over de Vlakte van Jizreël.

Toen ik begin juni in Novi Sad de Conferentie van Europese Kerken bijwoonde was sprak daar Ignatius Aphrem II, de patriarch van de Syrisch-orthodoxe kerk van Antiochië. Deze sprak zijn zorg uit over het verdwijnen van het christendom uit het Midden Oosten. Hier is het christendom ooit ontstaan. Tot voor kort was het percentage christenen in een aantal landen zo'n 10%. Maar de laatste jaren vlucht iedereen weg. Bendes maken het leven onveilig. U weet het, hele steden zijn verwoest. De patriarch begrijpt dat veel mensen, moslims net zo goed als christenen juist nog steeds wegvluchten en bang zijn, vooral als het ging om terug te keren naar Syrië en Irak. Toch riep hij ertoe op dat internationale organisaties, regeringen en kerken het in hun beleid zouden opnemen zich actief in te zetten om terugkeer mogelijk te maken. Expliciet riep hij op tot het creëren van een veilige omgeving met herstelde voorzieningen in de verwoeste steden van Syrië en Irak en herstel van de kerken. Het is spannend. Niemand weet hoe de toekomst zal zijn. Maar één ding staat vast. Oprechte religie kan niet zonder de profetische stem, die duidelijk en zuiver

Gods vrede en recht verkondigt.

De profeet Elia wordt door allen vereerd. Niet alleen de Joden, de oorspronkelijke christenen, maar ook de moslims en de christenen van Europese herkomst hebben grote achting voor deze profeet, die als zodanig eigenlijk symbool staat voor het hele profetisme.¹ Een profeet is geen priester in dienst van een tempel en bezig met liturgie en rituelen. Een profeet spreekt de woorden van God, zonder een blad voor de mond te nemen. Indien nodig staat hij op tegen zowel de staat, vaak in de persoon van de koning, als tegen de religieuze autoriteiten, vaak verbonden met de tempel.

Op 20 juli vierden de Karmelieten het feest van de heilige profeet Elia. Er zijn niet eens zoveel bijbelverhalen over zijn leven. Maar het is duidelijk dat Elia voortkwam uit de profetengroep rondom het Karmelgebergte in noord Israël, dicht bij de kust ter hoogte van Akko. Deze profeten aanbaden de ene God, de zijnde, sommigen vertalen de Wezer, anderen de Ene. Steeds gaat het om de God, die werd geplaagd tegenover de vruchtbaarheidscultus, in de bijbel verbonden met de naam Baäl.

De climax in de botsing speelde zich volgens de verhalen af in de 9e eeuw v.Chr. ergens op de Karmel toen Elia de Baälprofeten provokeerde tot de aanvaarding van een godsoordeel en het volk uitdaagde de uitkomst te aanvaarden. Wiens offer zou worden aangenomen dat zal de ware godsaanbidder zijn. In een punt van de tijd, zo presenteert de bijbel het, kwam het erop aan.² Het is een symboolvertelling om het karakter van het ethisch monotheïsme te onderbouwen.³ De lezers worden aan het denken gezet. We vereren niet zomaar wat goddelijke krachten en al helemaal geen goden die de machocultuur onderbouwen. Wie in de God van Israël gelooft committeert zichzelf aan het doen van het goede, liefdedaden van gastvrijheid en naastenliefde, actief worden gerechtigheid en vrede nagestreefd. Leugens, manipulatie en machtsmisbruik worden in naam van deze God aan de kaak gesteld.

Het is op de Karmel dat het offer van de Baälaanbidders wordt verworpen. Het offer van Elia wordt aangenomen. Ten teken daarvan daalt vuur neer

uit de hemel. Het is duidelijk dat deze volksverhalen in de eeuwen voorafgaande aan de ballingschap bewerkingen hebben ondergaan, zodat zij als religieus didactisch materiaal in de heilige Schriften van Israël konden worden opgenomen. De verhalen willen Israël leren te kiezen, vóór een godsverering gericht op gerechtigheid, ethiek en een diepe mystieke verwondering over de betekenis van het leven. Israël moet kiezen tegen een vruchtbaarheidscultus die het leven laat samenvallen met een ethiek van de hand in de tand en nemen wat je grijpen kunt, vertrouwen op eigen kracht terwijl het zwakkere neervalt en sterft langs de weg.

De profeet Elia is een eenzame figuur. Enerzijds treedt hij kordaat op. Hij neemt geen blad voor de mond tegenover de machthebber van zijn tijd, koning Achab van het Tienstammenrijk Noord-Israël. Schijnbaar zonder angst durft Elia de heersende macht het Godsoordeel van droogte en ondergang aan te zeggen.⁴ Elia, zo staat het er, 'ijvert' (1 Kon.19,10) voor de Heer. Elia's Godsbeeld geeft de doorslag. Het volk van Israël raakt onder de indruk van zijn inzichten in gerechtigheid en de wijze waarop hij deze aan zijn Godsbeeld verbindt. Maar Elia is ook de vertwijfelde. Hij trekt zich terug op eenzame plaatsen.⁵ Hij voelt zich, niet ten onrechte door de machthebbers bedreigd. Hij komt alleen te staan. Deze elementen uit de worsteling van Elia klinken door in de evangeliebeschrijvingen van Jezus. Denk aan de terugtrekkende beweging van Jezus in de woestijn, in de stilte en in de hof van Gethsémané voorafgaande aan zijn lijden en sterven. Zo is Elia is de bijbelse profeet bij uitstek, die ook voor Jezus een voorganger is. Elia staat eigenlijk symbool voor alle profeten samen. Niet toevallig zijn het de wetgever Mozes en de profeet Elia die naast Jezus staan, wanneer de evangelisten de lezers de verheerlijkte Christus tonen.⁶ De wet en de profeten, ethiek en durf, mystiek gevoed, om te gaan staan voor Gods Woord, ook wanneer de wereld onbetrouwbaar is en verwarrend.

In het verhaal van Elia bij de beek Kerit wordt de profeet in de eenzaamheid gevoed door raven. Het is een prachtig motief en het is vaak uitgebeeld.⁷ Maar waarom juist raven, vraatzuchtige en voor Joden onreine vogels? Het Hebreeuwse woord voor 'raven' ('rbm') lijkt erg op dat voor 'Arabieren' ('arabim'). Aandachtige lezers hebben zich afgevraagd: Zouden het misschien Arabische nomaden zijn geweest die in die buurt verbleven?⁸ Ik weet het niet. Maar dit weten we wel: Elia's voedsel kwam van een onverwachte kant. Gods zorg wordt in een onverwachte bron herkend.

In de spiritualiteit van de Karmel spelen al die motieven van durf en ethiek, gerechtigheid, het opkomen voor vrede, maar ook het je terugtrekken in de stilte en het weten van de binnenkamer van de

klacht tot God gericht net zo goed als het gebed een grote rol. Ook het verrassende effect van zegen van onverwachte zijde is daarin belangrijk. Dat spreekt mij aan. Kunnen wij dat nog? Ons werkelijk laten verrassen van onverwachte zijde, staan wij daar vandaag nog open voor? Of hebben wij ons leven zo 'goed georganiseerd', dat daarvoor geen plaats meer is. Misschien kan iets meer spiritualiteit van de Karmel in de wereld van vandaag helemaal geen kwaad.

De rooms-katholieke orde van de Karmelieten, de Orde van onze lieve Vrouw van de Berg Karmel, is ontstaan rond 1200 in het kruisvaarders koninkrijk Jeruzalem. Het begon met voor het merendeel Europese mannen die een spiritueel leven wilden leiden, het liefst in het Heilige Land. Zij weigerden zich bij een van de bestaande Benedictijner kloosters aan te sluiten. Dat waren forten in een vaak vijandige omgeving met een niet altijd erg spirituele discipline. Het was de tijd van de Kruistochten, een gewelddadige tijd. De Karmelieten wilden bewust hun voeten in de voetstappen drukken van de grote profeet Elia. Zij wilden zijn ruwe kleding dragen. Zij wilden zijn profetengeest ademen in het Heilige Land, het liefst op of bij de Karmel. Moedig gaan staan voor de eer van God en daden van vrede stellen, maar ook telkens weer de stilte zoeken, om de Heer te kunnen blijven verstaan, in een grillige wereld, dat is nog steeds de sfeer van de Orde van de Karmelieten. Karmelieten zijn pelgrims in het leven, spirituele evenwichtskunstenaren. Hun kluizenaarsachtergrond rond de Karmel klonk door in hun Europese vertakkingen, die zich in de late Middeleeuwen verspreiden, in hun soberheid, het leven zonder bezittingen en de stimulans tot verstillings voor God in de kloostercel. De centrale belijdenis van de Karmelieten was de belijdenis van Israël na het wonder op de Karmel: 'De Ene, hij is God! De Ene, hij is God!'⁹

Een verhaal dat heel groot is en eigenlijk overal over gaat, wordt aan de beek Kerit ineens heel klein.¹⁰ De profeet zelf moet worden gevoed. Een les voor iedereen die meent het woord te moeten nemen om iets tegen andere mensen te zeggen. Jij, je moet zelf worden gevoed. Anders kun je niet uitdelen. Geen vogel vliegt zo hoog, of hij moet zijn voedsel op aarde zoeken. Maar die beek waar hij terecht komt is een wadi en een wadi is een bedding, die het grootste deel van het jaar volkomen droog staat. Een pelgrim moet verder trekken. Telkens opnieuw is er een wonder in de Eliaverhalen vervlochten, maar wie denkt dat het daarbij gaat om instant miraculeuze oplossingen, ik bedoel dat God alles even fikst, heeft het niet begrepen. De betekenis van de beek is niet dat God als bij toverslag voorgoed voldoende water geeft. De beek is een pleisterplaats onderweg. De profeet moet verder.

Het hoort bij de spiritualiteit van Elia dat het grote terecht komt in het kleine. En de profeet laat zich door

Gods stem sturen naar een weduwe in het dorp Sarefat, waar zich een prachtig verhaal van wederzijdse gastvrijheid ontvouwt, een miniatuur van naastenliefde. Een onuitputtelijke pot geeft meel. Een onuitputtelijke kruik geeft olie. Sarefat is geen Israëlitisch dorp. Het ligt in Fenicië, in het gebied van de stad Sidon, dat is in het huidige Libanon.¹¹ Als ik dat lees moet ik meteen denken aan Jezus en de Syro-fenicische vrouw, die Jezus overtuigt om naar haar, een heidense vrouw, om te zien, door te spreken van broodkrumels die van de tafel van de kinderen afvallen.¹² Voor een profeet die uitwijkt vallen de grenzen weg. God blijkt grenzeloos groot en ten diepste niet aan ras, taal, menselijke religie of cultuur gebonden. 'Uitwijken' in de bijbel is ook een je terugtrekken in het onbekende, weg uit het bekende, omwille van hernieuwde inspiratie.¹³ Al die elementen zijn aanwezig, die de verkondiging van de profeet zullen uittillen boven de particuliere stammenreligie en een universeel perspectief zullen geven.

De spiritualiteit van Elia gaat over geest en lichaam, leven en dood. Water en brood kunnen niet worden gemist. Maar het delen in gastvrijheid en dankbaarheid geeft er betekenis aan. En toch blijft het zo dat mensen sterven. Misschien is dat de gedachte achter de legendarische vertelling over de dode zoon die weer levend wordt door toedoen van de man Gods. Het is een verhaal dat in essentie meerdere keren in de bijbel voorkomt. Ook de opvolger van Elia, Elisa, Jezus en Paulus wekken een jongen op uit de dood.¹⁴ Waarschijnlijk zit er een diep gevoeld besef achter dat het heilige ontzagwekkend is. De vrouw schrikt en vraagt of God haar door toedoen van Elia straft om iets dat zij wellicht onwetend verkeerd heeft gedaan. Maar de dood heeft geen zeggenschap wanneer God wil dat

iemand leeft. U begrijpt, hier valt niets te verklaren met het verstand, maar het gaat over diepe angsten en verlangens van primitief, maar wel echt levende mensen, die worden uitgedrukt in dit verhaal.

Hoe komen wij verdieping in onze spiritualiteit vandaag op het spoor? Wij kunnen niet letterlijk op de Karmel gaan wonen. Maar figuurlijk kunnen wij dat wel. Wij kunnen onze fantasie laten aanblazen door een heilige wind. Wij kunnen vuur uit de hoge verwachten, vuur dat het hart verwarmt, maar dat het kwaad verteert. Wij kunnen dagelijks geestelijk voedsel tot ons nemen, waardoor onze zintuigen worden geladen met opmerkzaamheid en ons verlangen om veel voor de mensen ons geschonken te betekenen. God heeft ook ons voedsel geschonken. Het is immers Jezus die zegt: 'Ik ben het brood dat leven geeft.' Dat is liefde die nooit op kan raken.

Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaat,
wees verzekerd van Gods mensenliefde.
Laat je bemoedigen om vrijuit te zeggen waar het op
aankomt,
helder nadenken en afwegen wat goed is en wat
kwaad, is nooit verkeerd,
terwijl je ruimte houdt in je denken voor de geheimen
van het leven,
als een mysterie.

De genade van Jezus Christus
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allen.

Noten

¹Vgl. Koran, soera 37, 123-132.

²1 Koningen 18.

³D.w.z. het geloof in de eenheid van een god als bron van gerechtigheid (tegenover een veelheid van geprojecteerde menselijke krachten en/of een louter vruchtbaarheid gerelateerde godsverering).

⁴Vgl. 1 Koningen 21.

⁵1 Koningen 17,3 en 19,4.

⁶Matteüs 17, 1-13.

⁷Vgl. afbeelding geveltegel Portugees-Israëlitische synagoge Amsterdam.

⁸Oudtestamenticus H.A. Brongers wees deze mogelijkheid af. Vgl. Brongers, H.A., *De Prediking van het Oude Testament: 1 Koningen*, Nijkerk 1979, 168.

⁹Vgl. Waaijman, K., *De profeet Elia*, Nijmegen 1985, 139-140. 1 Koningen 18,39, vertaling Naardense Bijbel.

¹⁰De naam in het Hebreeuws betekent 'insnijding'.

¹¹De huidige naam van Sarefat is Ras Sarafand.

¹²Marcus 7, 24-30.

¹³Hebreeuws: 'sjuv'.

¹⁴Vgl. 2 Kon.4,34; Lc. 7,15 en Hand.20,10.

Figuur 1: De profeet Elia bij de beek Krith, Portugees-Israëlische synagoge Amsterdam